

Senecas Epistulae Morales, 19. bog

Oversat af Kell Commerau Madsen & Hans Gregersen

Brev 110

{1} Jeg sender dig en hilsen fra min gård i Nomentum og ønsker, at du er ved godt mod, dvs. på god fod med alle guder. Men formildede og venligt indstillede guder har enhver, der har forsonet sig med sig selv. Se indtil videre bort fra, hvad der er nogens opfattelse, at vi hver især får en vejleder i form af en gud, og ikke en almindelig, men en af dem af ringere kvalitet, som Ovid kalder 'guder fra nederste hylde'¹. Men gør det dog vel vidende, at vores forfædre, som troede på dem, var stoikere; de tildelte jo hver enkelt en Genius eller en Juno.² {2} Senere vil vi se på, om guderne har så god tid, at de tager sig af privatmenneskers sager. I mellemtiden skal du vide, at hvad enten vi nu har en skytsgud eller er overset og prisgivet tilfældet, kan du ikke ønske noget værre for nogen, end at han er vred på sig selv. Men der er ingen grund til, at du skal ønske for nogen, som du har fundet værdig til straf, at han skal have fjendtlige guder. Det har han, siger jeg dig, også hvis han ser ud til at blive ført frem i deres gunst. {3} Brug din skarpsindighed og betragt, hvordan vores forhold er, ikke hvad de kaldes, så vil du vide, at flere ulykker falder heldigt ud for os end uheldigt. Hvor ofte har det, der blev kaldt en ulykke, ikke været både årsag til og begyndelse på noget godt! Hvor ofte har en situation, man tog imod med stor glæde, ikke gradvist ført op til en udsat position og løftet én, der allerede ragede op, endnu højere, som om han stadig stod, hvorfra det var sikkert at falde! {4} Men selve det at falde rummer ikke i sig noget ondt, hvis du ser på afslutningen; naturen har aldrig kastet nogen længere ud. Altings ende er nær, den er nær, siger jeg, både for det, man er glad for at forlade, og for det, man er ked af at slippe. Vi strækker begge dele ud og lader vores håb og frygt række langt. Men hvis du er klog, skal du måle alt med det menneskelige vilkår. Du skal på samme tid indskrænke både det, du er glad for, og det, du frygter. Der er stor værdi i ikke at føle glæde i lang tid og dermed heller ikke føle frygt i lang tid.

---

1. Seneca spiller på Ovid *Metamorfoserne* I, 595.

2. Enhver romersk mand havde en *Genius*, en skytsånd, der fulgte ham gennem livet. Tilsvarende havde kvinder en *Juno*.

{5} Men hvorfor vil jeg begrænse dette onde? Tro ikke, der er noget som helst at være bange for. Det er tomme ting, der bevæger os, og som skræmmer os. Ingen af os har undersøgt, hvad der er sandt, men den ene giver frygten videre til den anden. Ingen har vovet at nærme sig det, han blev opskræmt af, og lære at kende, hvad hans frygt består af og rummer af godt. Forkerte og tomme meninger vedbliver at være overbevisende, fordi de ikke er blevet gendrevet. {6} Vi skal forstå, hvor vigtigt det er at skærpe blikket. Så vil det blive tydeligt, hvor kortvarige, hvor uafklarede og hvor ufarlige ting vi frygter. Forvirringen i vores sind svarer til det, Lukrets ser:

Thi som børn farer sammen og frygter for alting i mørke,
sådan kan vi blive bange i strålende sollys,³

Jamen, er vi ikke dummere end ethvert barn, når vi er bange i sollys?

{7} Men det passer ikke, Lukrets, vi er ikke bange i dagslys; vi har gjort det hele mørkt for os selv. Vi ser ingenting, hverken det, der gør skade, eller det, der hjælper. Hele livet løber vi ind i noget uden af den grund at blive stående eller træde mere forsigtigt. Du ved jo godt, hvor vanvittigt det er at styrte frem i mørke. Vi gør det ved Gud alligevel, så vi skal kaldes tilbage længere væk fra, og selv om vi ikke er klar over, hvor vi er på vej hen, stiler vi hastigere frem mod det, vi vil hen til. {8} Men hvis vi vil, kan det godt blive lyst. Det kan det dog kun, hvis man får denne forståelse af det menneskelige og guddommelige, hvis man ikke bare hælder den over sig, men lader den farve en, hvis man tager det, man godt ved, op igen og ofte bruger det på sig selv, hvis man spørger efter, hvad det gode og onde er, hvad de betegnelser fejlagtigt er blevet brugt om, hvis man spørger om det moralsk gode og det skændige, om forsynet.

{9} Men den menneskelige naturs skarpsindighed standser heller ikke her. Den har mulighed for endog at se ud over denne verden: Hvor den skal hen, hvoraf den er kommet, hvilken afslutning alting jager så hastigt hen imod. Vi har trukket sjælen væk fra denne guddommelige kontemplation og ned i det lave og beskidte, så den træller for grådigheden, og i ligegyldighed over for verden og dens grænser og de herrer, der opretholder det hele, gennemborer jorden og leder efter, hvad den kunne grave op af ondt fra den, utilfreds med det, jorden selv giver. {10} Alt det, der skulle blive os til gode, anbragte vores Gud og far lige foran os. Han ventede ikke på, at vi skulle opsøge det, men gav os det af sig selv. Han trykkede alt det, der ville skade, dybt ned. Vi kan

---

3. Lukrets *Om verdens natur* 2, 55-56, oversat af Ellen A. & Erik H. Madsen, Det lille forlag 1989.

ikke klage over andre end os selv. Vi har fremdraget det, vi skulle gå til grunde ved, selv om naturen var imod og holdt det skjult. Vi har givet sjælen til pris for nydelsen, men at føje nydelsen er begyndelsen på alle ulykker. Vi har ofret sjælen for ærgerrighed og berømmelse og andre lige så tomme og værdiløse ting.

{11} Hvad opfordrer jeg dig så til at gøre? Intet nyt – for det er jo heller ikke nye ulykker, vi leder efter midler imod – men først og fremmest det, at du får øjnene op for, hvad der er nødvendigt, og hvad der er overflødig. Det nødvendige kommer dig i møde overalt. Det overflødig skal man lede efter, både konstant og med fuld anstrengelse. {12} Du skal ikke rose dig selv for meget, bare fordi du ser stort på forgyldte møbler og husgeråd med ædelstene, for hvad er det for en dyd at være ligeglad med det overflødig? Du kan beundre dig selv, når du ser stort på det nødvendige. Du gør ikke noget særligt ved at kunne leve uden kongelig pragt, ved ikke at kræve vildsvin på tusind pund⁴ eller flamingotunger og andre fantastiske udslag af ødselhed, der foragter hele dyr og udser sig bestemte enkeltdele fra dem. Jeg vil beundre dig, hvis du kan se stort på også det simple brød, hvis du har overtalt dig til, når det er nødvendigt, at der dyrkes græs ikke blot til dyrene, men til mennesker, hvis du er klar over, at det er træernes yderste skud, der skal fylde maven, som vi har proppet så kostbare ting ind i, som om den skulle beholde det. Den skal fyldes uden kræsenhed. For hvad kommer det sagen ved, hvad den får, når den jo skal af med alt det, den har fået? {13} Du nyder at se mad anrettet, der fanges på land og til havs. Noget er meget mere velkomment, hvis det kommer friskfanget til bordet, andet hvis det har græsset længe og er blevet tvangsfedet, så det flyder ud og knap kan rumme sit eget flæsk. Du nyder madens kunstigt efterstræbte elegance. Men disse omhyggeligt udvalgte og varieret tilberedte sager vil ved Gud, når de kommer ned i maven, bukke under for den ene og samme hæslighed. Ønsker du at se stort på nydelsen af mad? Se på resultatet.

{14} Jeg kan huske, at Attalos blev meget beundret af alle, da han sagde: 'I lang tid imponerede kostbarheder mig. Jeg faldt i svime, når noget glimtede snart her, snart der. Jeg gik ud fra, at det, der var skjult, lignede det, man kunne se. Men i et optog så jeg alle byens skatte, ting indlagt med både guld og sølv og det, der var over guld og sølv i pris, som udsøgte farver og klæder, fra egne uden for ikke bare vores yderste grænser, men endda vore fjenders. Her flokke af drenge, der af kvinder, hvis pragt og

---

4. 1 romersk pund = 327,45 gram.

skønhed sprang i øjnene; dertil alt det andet, som stormagten⁵ ved tilfældets gunst havde ført frem til mønstring.

{15} "Hvad gør det her", sagde jeg, "andet end at pirre menneskers selvforstærkende begær? Hvad er meningen med dette opbud af penge? Er vi samlet for at lære grådighed?" Ved Gud, jeg gik derfra med mindre grådighed, end jeg kom med. Jeg fik foragt for rigdom, ikke fordi den er overflødig, men fordi den er ubetydelig. {16} Så du ikke, på hvor kort tid dette optog gik forbi, selvom det var langsomt og velorganiseret? Skal det fylde hele vores liv, når det ikke engang kunne fylde en hel dag? Dertil dette: Det forekom mig lige så overflødigt for ejerne som for tilskuerne. {17} Derfor siger jeg til mig selv, hver gang sådan noget blænder mig, når jeg ser et imponerende hus, en flok pyntede slaver, en bærestol⁶ båret af flotte staldkarle: "Hvad beundrer du? Hvad måber du over? Det er en udstilling. De viser de ting frem, de ejer dem ikke, og de mister dem, mens de glæder sig over dem". {18} Vend dig hellere mod de sande rigdomme. Lær at være tilfreds med lidt og udbryd med frygtløs begejstring: Vi har vand, vi har byggryn. Lad os udfordre selveste Jupiter i lykke. Ja, lad os gøre det, også hvis vi mangler det. Det er skændigt at lade lykken bero på guld og sølv, men lige så skændigt, hvis det er vand og byggryn. {19} "Hvad skal jeg så gøre, hvis jeg ikke engang har det?" Vil du vide, hvilket middel der er imod nød? Sult gør en ende på sult. I øvrigt, hvilken forskel gør det, om det er store eller små ting, som gør dig til slave? Hvad betyder det, hvor lidt det er, tilfældet kan nægte dig? {20} Netop det vand og det byggryn har du ikke selv magt over. Fri er ikke den, som tilfældet kun kan bestemme lidt over, men den, tilfældet slet ikke kan bestemme over. Sådan er det: Du må nødvendigvis ikke savne noget, hvis du vil konkurrere med Jupiter, der intet savner. ‘

Det sagde Attalos til mig, naturen har sagt det til os alle. Hvis du vælger at tænke hyppigt på det, vil du få det ud af det, at du bliver lykkelig, ikke at du ser lykkelig ud, og at du er lykkelig for dig selv at se, ikke for de andre.

Hav det godt.

---

5. Dvs. det romerske imperium. Der er formodentlig tale om et triumftog, hvor erobrede skatte vises frem.

6. Over kortere afstande lod fornemme og velstående romere sig gerne transportere i bærestol.

Brev 111

{1} Du har spurgt mig, hvad *sofismata*⁷ hedder på latin. Mange har forsøgt at hæfte et navn på dem, men det har ikke hængt ved, og med god grund. Fordi vi ikke har taget fænomenet til os og heller ikke benyttet det, har der også været modvilje mod navnet. Det bedst egnede forekommer mig at være det, Cicero brugte: han kaldte det *cavillationes* [drillerier].⁸ {2} Enhver, der hengiver sig til dem, knytter små, fiffige spørgsmål sammen, men har intet at give til livsførelsen. Man bliver hverken stærkere, mere behersket eller gladere. Men den, der udøver filosofien til hjælp for sig selv, bliver stor i sjælen, fuld af tillid, uovervindelig og større, jo tættere man kommer på. {3} Det samme er tilfældet med store bjerge, hvis højde virker mindre set på lang afstand. Når du kommer nærmere, bliver det tydeligt, hvor stejle toppene er. Sådant er en rigtig filosof, kære Lucilius, en der er det i handling, ikke i tricks. Han står højt oppe, beundringsværdig, knejsende og virkelig stor. Han løfter sig ikke på fødderne eller går omkring på tåspidserne som dem, der lyver sig til større højde og ønsker at se længere ud, end de er; han er tilfreds med sin størrelse. {4} Hvorfor skulle han ikke være tilfreds med at være nået dertil, hvor tilfældet ikke kan nå ham? Altså er han både over det menneskelige og sig selv lig i alle forhold, hvad enten livet forløber i medvind eller tumles omkring og går gennem modgang og problemer. Den ligevægt kan de drillerier, jeg lige talte om, ikke frembringe. Sjælen leger med dem, men gør ikke fremskridt, og den trækker filosofien ned fra dens top til det jævne. {5} Jeg vil ikke forbyde dig at bruge dem på noget tidspunkt, men kun som tidsfordriv. Det værste ved dem er dog dette: De frembringer en lyst til mere af samme slags og gør under tilsyneladende skarpsindighed sjælen afhængig og sinker den, skønt så mange store ting kalder, og hele livet næppe er tilstrækkeligt til at lære dette ene, at se stort på livet. 'Hvad med at styre det?' siger du. Det er den næste opgave; for ingen har styret sit liv godt, medmindre han har set stort på det.

Hav det godt.

---

7. Et smart påfund, en logisk slutning, der ser rigtig ud, men ikke er holdbar.

8. Cicero *Om taleren* II, 54, 218.

Brev 112

{1} Jeg ønsker virkelig, at din ven formes og dannes, som du ønsker, men han er en hård nød at knække. Nej, hvad der er værre, meget blød og ødelagt over længere tid af dårlige vaner. Jeg vil give dig et eksempel fra min egen hobby. {2} Ikke alle vinstokke tåler podning. Hvis en vinstok er gammel og udpint, svag og tynd, vil den enten ikke tage imod podekvisten, eller den vil ikke give den næring, tage den til sig og få del i dens egenskaber og natur. Derfor plejer vi at beskære over jorden, for at vinstokken, hvis den ikke reagerer, kan få en ny chance og ved andet forsøg podes under jorden. {3} Han, som du skriver om og betror til mig, har ikke kræfterne. Han har givet efter for lasterne. Han er på samme tid visnet og forhærdet; han kan ikke tage imod fornuft, han kan ikke nære den. 'Men det ønsker han selv'. Lad være at tro på det. Jeg siger ikke, han lyver for dig. Han tror, han gerne vil. Hans luksusliv ærgrer ham, men han vil hurtigt forsone sig med det igen. {4} 'Men han siger, hans livsførelse byder ham imod'. Det kan jeg ikke udelukke; hvem sker det ikke for? Mennesker elsker og hader deres laster på samme tid. Så lad os afsige dom om ham, når han har bevist over for os, at han afskyr sit luksusliv. Lige nu kommer de bare ikke så godt ud af det med hinanden. Hav det godt.

Brev 113

{1} Du vil gerne have et svar fra mig på det spørgsmål, vores skole tumler med, hvorvidt retfærdighed, tapperhed, klogskab og de andre dyder er besjælede størrelser. Med så spidsfindige spørgsmål, min kære Lucilius, er vi selv skyld i, at folk synes, vi træner vores begavelse med ligegyldigheder og spilder vores tid med nytteløse diskussioner. Jeg skal gøre, hvad du beder om, og fremstille vores skoles mening, men jeg siger klart, at jeg er af en anden opfattelse. Jeg mener, at der er emner, der passer sig bedre for folk i hvide sko og kapper.⁹ Hvad der var grunden til de gamles spørgsmål, eller hvad de lagde grunden til, kommer her.

---

9. Dvs. græske filosoffer. Der er tale om særlige, hvide sko, som var båret af visse athenske embedsmænd, og en græsk kappe.

{2} Det står fast, at sjælen er et levende væsen, for det er den, der gør os til levende væsner, og det er fra den, alle levende væsner har deres betegnelse.¹⁰ Men dyd er intet andet end en sjæl, der forholder sig på en bestemt måde, altså er den et levende væsen. Dernæst bevirker sjælen noget. Men kun en impuls kan bevirke noget. Hvis noget har en impuls, hvad kun levende væsner har, er det et levende væsen. {3} Man siger: 'Hvis dyden er et levende væsen, rummer den dyd selv.' Hvorfor skulle den ikke rumme sig selv? Ligesom den viise gør alt i kraft af dyden, gør dyden det i kraft af sig selv. 'Men så er også alle kunstarterne levende væsner,' siger man, 'ligesom alt det vi tænker og rummer i sindet. Deraf følger, at der bor tusindvis af levende væsner i dette snævre bryst, og hver for sig er vi mange levende væsner, eller vi rummer dem'. Vil du vide, hvad man skal svare på det? Lad bare hver af dem være et levende væsen, det bliver de ikke mange af. Hvorfor ikke? Det skal jeg sige dig, hvis jeg kan leve op til din skarpsindighed og det, du vil. {4} Alle levende væsner bør hver for sig have substans. Alt det, du nævner, har kun én sjæl. De kan godt betragtes hver for sig, men kan ikke være mange. Jeg er både et levende væsen og et menneske, men du vil dog ikke sige, at jeg er to. Hvorfor ikke? Fordi de så skulle være adskilte. Sagt på en anden måde: Den ene skal være skilt ud fra den anden, for at de kan være to. Alt det, der er mangfoldigt hos én, hører til en enkelt natur; det er altså ét. {5} Både min sjæl og jeg er levende væsner, men vi er ikke to. Hvorfor ikke? Fordi sjælen er en del af mig. Så det tælles for sig, når det står alene. Men når det er et lem på noget andet, kan det ikke regnes for noget selvstændigt. Hvorfor ikke? Det skal jeg sige dig: Fordi det, der er noget selvstændigt, nødvendigvis må være særegent og helt og fuldkomment i sig selv.

{6} Jeg sagde klart, at jeg var af en anden mening, for det er jo ikke blot dyderne, der er levende væsner, hvis man følger den tankegang, det er også deres modsætninger, lasterne og affekterne, såsom vrede, frygt, sorg eller mistænksomhed. Det går videre end det: Alle meninger, alle tanker vil så være levende væsner. Men det må man under ingen omstændigheder gå med til. Det er ikke hvad som helst, der opstår i et menneske, der er et menneske. {7} 'Hvad er retfærdighed?' spørger man. At sjælen forholder sig på en bestemt måde. 'Hvis sjælen er et levende væsen, er retfærdigheden det derfor også'. Nej, langt fra, den er nemlig en holdning i sjælen og en vis kraft. Den samme sjæl antager forskellige skikkelser, men bliver ikke til et andet væsen,

---

10. Sjæl hedder på latin *animus*. Det latinske ord, der oversættes med 'levende væsen', er *animal*.

hver gang den gør noget andet. Det, sjælen gør, er heller ikke noget levende væsen. {8} Hvis retfærdighed er et levende væsen, hvis mod og de andre dyder også er det, vil de så indimellem forsvinde og komme igen, eller vil de være der permanent? Dyderne kan ikke forsvinde. Altså vil der færdes mange, ja utallige levende væsner i denne ene sjæl. {9} 'Det er ikke mange', siger man, 'fordi de er forbundet med den ene og er dele af og lemmer på den ene.' Vi giver sjælen et udseende som en hydra med mange hoveder, der alle hver især kæmper og gør skade. Men ikke et eneste af disse hoveder er et levende væsen, det er hovedet på et levende væsen. I øvrigt er det selv kun ét levende væsen. Ingen hævder om en kimære, at løven eller dragen er et levende væsen. De er dele af den, men delene er ikke levende væsner.

{10} Hvad får dig til at sige, at retfærdighed er et levende væsen? Man siger: 'Den handler og gør gavn, og det, der handler og gavner, har impuls, men det, der har impuls, er et levende væsen.' Det er sandt, hvis den har sin egen impuls, men den har bare ikke sin egen, den har sjælens. {11} Ethvert levende væsen er, indtil det dør, det, det var fra begyndelsen. Til det dør, er mennesket et menneske, hesten en hest og hunden en hund; de kan ikke blive noget andet. Retfærdigheden, dvs. sjælen, der forholder sig på en bestemt måde, er et levende væsen. Lad os tro på det. Så er også tapperheden et levende væsen, da den jo er sjælen, der forholder sig på en bestemt måde. Hvilken sjæl? Den, der lige før var retfærdighed? Den bliver ved med at være det levende væsen, den tidligere var og kan simpelthen ikke blive til noget andet; den må forblive det, den var fra begyndelsen. {12} I øvrigt kan én sjæl ikke bestå af to levende væsner, langt mindre af flere. Hvis retfærdigheden, tapperheden, mådeholdet og de øvrige dyder er levende væsner, hvordan kan de så danne én samlet sjæl? De må nødvendigvis være adskilte, ellers er de ikke levende væsner. {13} Én krop kan ikke bestå af flere levende væsner. Det indrømmer de også selv.¹¹ Hvad er retfærdighedens krop? 'Sjælen'. Hvad? Hvad er tapperhedens krop? 'Det er også sjælen.' Men det er umuligt, at to levende væsners krop er en og den samme. {14} Man siger: 'Men den samme sjæl ifører sig retfærdighedens dragt, tapperhedens og mådeholdets dragt.' Det var muligt, hvis der på det tidspunkt, der var retfærdighed, ikke var tapperhed, og når der var tapperhed, så var der ikke mådehold, men nu er alle dyderne der samtidig. Så hvordan kan de hver især være levende væsner, når der kun er én sjæl, som ikke kan

---

11. Dvs stoikerne, som Seneca her er uenig med. Se afsnit 1.

udgøre mere end ét levende væsen? {15} Endelig findes der ikke noget levende væsen, der er en del af et andet levende væsen, men retfærdigheden er en del af sjælen, altså er den ikke et levende væsen.

Jeg ser ud til at have brugt mine kræfter på at løbe en åben dør ind. Man skulle snare blive forarget over det punkt end diskutere det. Intet levende væsen er lig et andet. Hvis du tager alles kroppe i betragtning, har de alle som en hver deres farve, form og størrelse. {16} Det mener jeg også skyldes den guddommelige formgivers forunderlige begavelse, at der i den store rigdom af fænomener ikke er to, der falder ens ud. Selv de, der ser ens ud, viser sig ved nærmere eftersyn at være forskellige. Så mange slags blade lavede han, men alle er mærket med deres egne kendetegn. Så mange dyr, men ingen af dem er lige store, i al fald er der en lille forskel. Det følger heraf, at det, der er noget andet, både er forskelligt og uligt. Men alle dyderne er som sagt lige, derfor er de ikke levende væsner. {17} Ethvert levende væsen handler af sig selv, men dyden udfører ikke noget af sig selv, kun sammen med et menneske. Alle levende væsner er enten udstyret med fornuft, såsom mennesker og guder, eller er uden fornuft, såsom vilde dyr og husdyr. Dyderne er da udstyret med fornuft, men de er hverken mennesker eller guder, altså er de ikke levende væsner. {18} Ethvert fornuftsvæsen foretager sig ikke noget, medmindre det er blevet stimuleret af et indtryk, har fået en impuls og dernæst med tilslutning bekræftet denne impuls. Jeg vil sige, hvad denne tilslutning er. Jeg er nødt til at gå en tur. Jeg går først, når jeg har sagt det til mig selv og godkendt min hensigt. Jeg er nødt til at sætte mig. Først da sætter jeg mig. Denne tilslutning ligger ikke i dyden. {19} Antag, det er klogskab. Hvordan skal den give tilslutning til 'jeg er nødt til at gå '? Det tillader naturen ikke. Klogskab tager vare på den, der har den, ikke på sig selv. Klogskab kan hverken spadsere eller sætte sig. Altså er det ikke den, der giver tilslutning. Det, der ikke kan give tilslutning, er ikke et fornuftsvæsen. Hvis dyden er et levende væsen, er den et fornuftsvæsen, men det er dyden ikke, altså er den heller ikke et levende væsen. {20} Hvis dyden er et levende væsen, men dyden er ethvert gode, så er ethvert gode et levende væsen. Det hævder man i vores skole. At redde sin far er godt, at formulere sit synspunkt klogt i senatet er godt, at dømme retfærdigt er godt. Altså er det at redde sin far et levende væsen, og det at formulere et synspunkt klogt et levende væsen. Man har ført det så vidt,¹² at du ikke

---

12. Teksten er usikker, men meningen er klar. Vi følger Ficks læsemåde *exiit*.

kan holde latteren tilbage: At holde sin mund på en klog måde er godt, at spise er godt. På den måde er både det at tie og det at spise et levende væsen.

{21} Jeg kan ved Gud ikke holde op med at drille og lave vittigheder for mig selv ud af disse spidsfindige tåbeligheder. Hvis retfærdighed og tapperhed er levende væsner, er de klart nok landdyr. Ethvert landdyr fryser, sulter og tørster. Altså fryser retfærdigheden, tapperheden sulter, og mildheden tørster. {22} Hvad mere? Skal jeg ikke spørge dem, hvilken form de væsner har? Som et menneske, en hest eller et vildt dyr? Hvis det er en kugleform som den, man tilskriver Gud, må jeg spørge, om også griskhed og ødselhed og afsindighed er lige så kuglerunde, for de er jo også levende væsner. Hvis de også har afrundet dem, vil jeg yderligere spørge, om den kloge gåtur er et levende væsen. De bliver nødt til at nikke til det, de skal sige, at gåturen er et levende væsen og rigtignok et rundt et.

{23} Men for at du ikke skal tro, at jeg er den første af os stoikere, der ikke taler efter forskrift, men har min egen mening, så var der ikke enighed mellem Kleantes og hans elev Chrysippos om, hvad en gåtur er. Kleantes siger, den er livsånden, der går fra det styrende princip i sjælen¹³ ned i fødderne, Chrysippos, at den er selve det styrende princip. Hvorfor skulle enhver ikke efter Chrysippos' eget eksempel gøre krav på sin egen ret og grine ad alle de der levende væsner, der er så mange, at verden selv ikke kan rumme dem?

{24} Man siger: 'Dyderne er godt nok ikke mange levende væsner, men de er levende væsner. På samme måde som en person både kan være digter og taler og stadig én person, sådan er disse dyder levende væsner uden at være flere. Den ene og samme sjæl er både retfærdig og klog og tapper, sådan som den nu forholder sig til de forskellige dyder.' {25} Når det er klarlagt, er vi enige.¹⁴ For også jeg indrømmer for så vidt, at sjælen er et levende væsen, og jeg vil senere lægge mig fast på en holdning. Men at dens handlinger er levende væsner, kan jeg ikke gå med til. Ellers vil både alle ord og alle vers være levende. For hvis en klog tale er et gode, og ethvert gode er et levende væsen, er tale et levende væsen. Et klogt vers er et gode, og ethvert gode er et levende væsen, altså er et vers et levende væsen. På den måde er *Krig og en mand* et levende

---

13. Se brev 72, 23 med note og brev 92, 1.

14. Der er en lakune i den latinske tekst, men der er generel enighed om, hvad sætningen betyder.

væsen, men man kan ikke sige, det er rundt, for det har seks fødder.¹⁵ {26} Du siger: 'Det er ved Gud noget vås, alt det der, som de slås sådan om '. Jeg er ved at dø af grin, når jeg ser for mig, at fejl i syntaks, udtale og logik er levende væsner, og jeg som en maler tildeler dem et udseende, der passer til dem. Diskuterer vi de ting med sammenknebne bryn og rynket pande? Kan jeg på dette sted ikke bruge citatet fra Caelius: 'o sørgelige vås!' Det er latterligt.

Hvorfor behandler vi ikke snarere noget, der er nyttigt og helbredende for os og spørger, hvordan vi kan nå frem til dyderne, og hvilken vej der kan føre os derhen? {27} Det, du skal belære mig om, er ikke, hvorvidt mod er et levende væsen, men at intet levende væsen er lykkeligt uden mod, uden at have rustet sig over for tilfældighederne og i forvejen i tankerne have overvundet ethvert slag, før det rammer. Hvad er mod? Et uovervindeligt værn for den menneskelige svaghed, som gør, at den, der har befæstet sig, trygt kan holde ud i dette truede liv. Han bruger nemlig sine egne kræfter og sine egne våben. {28} Her vil jeg referere vores Poseidonios' mening for dig: 'Du skal aldrig tro, at du er i sikkerhed med tilfældets våben; kæmp med dine egne. Tilfældet bevæbner os ikke mod sig selv. Derfor er folk rustede mod fjender, men ubevæbnede mod tilfældet.' {29} Alexander hærgede rigtignok perserne, hyrcanerne og inderne og alle de folk, der i Østen bor helt ud til Oceanet, og slog dem på flugt. Men både da han havde dræbt en ven, og da han havde mistet en, lå han i mørket og sørgede - den ene gang over sin ugerning, den anden gang over sit savn.¹⁶ Sejrherren over så mange konger og folk bukkede under for vrede og sorg. Det var nemlig nået så vidt, at han havde magt over alt andet, men ikke affekterne. {30} Hvor mennesker dog ligger under for store fejl, når de ønsker at udstrække deres ret til at herske tværs over havene og mener, at de er de allerheldigste, hvis de med militærmagt får mange provinser og føjer nye til de gamle uden at forstå, hvad der er det vældige, gudlignende kongerige: At have magt over sig selv er den største magt. {31} Lær mig endvidere,¹⁷ hvor hellig en størrelse retfærdigheden er, der har øje for det, der er godt for andre, og stiller sig tilfreds med at blive brugt. Den må ikke have noget at gøre med ambition og ry. Lad den hvile i

---

15. Ordene er fra det første vers i Vergils *Aeneide*, som er skrevet på hexametre, et versemål med seks fødder. Oversat af Otto Steen Due, Centrum 1996.

16. Alexander den Store dræbte i fuldskab sin ven Kleitos. Den anden var Hefaistion, hans næstkommanderende og ven siden barndommen.

17. Vi følger her Préchacs tekst: *Doce autem me.*

sig selv. Det skal hver enkelt frem for alt overbevise sig om: Jeg bør være retfærdig uden modydelse, men det er ikke nok. Dertil skal han overbevise sig selv om dette: Det skal endda være mig en glæde at sætte mig selv ind på denne den smukkeste dyd. Enhver tanke skal være så fjern fra egne goder som muligt. Man skal ikke tage hensyn til, hvad der er lønnen for en retfærdig handling: Den er nemlig større i en retfærdig handling. {32} Indprent dig det, som jeg sagde lige før, at det slet ikke kommer sagen ved, hvor mange der kender til din retfærd. Den, der vil offentliggøre sin gode moral, arbejder ikke for dyden, men for berømmelse. Vil du ikke være retfærdig uden berømmelse? Men du bør ved Gud ofte være retfærdig på trods af vanry, og så, hvis du er viis, vil du glæde dig over et dårligt ry, der skyldes en god gerning. Hav det godt.

Brev 114

{1} Du vil vide, hvorfor der i visse perioder opstår en slags forfald i måden at tale på, og hvordan folks talent udarter til bestemte fejl. Nogle gange er en oppustet stil fremherskende, andre gange en mere staccato, der nærmest er formet som en sang i en komedie. Hvorfor, spørger du, foretrækker man snart dristige og overdrevne tanker, snart ufuldendte sætninger, fulde af antydninger, så der er mere at tænke sig til end at høre? Hvorfor har der været en tid med skamløs brug af metaforer? Årsagen er det, man almindeligvis hører, og som er blevet til et ordsprog hos grækerne: Menneskers tale er som deres liv.¹⁸ {2} Ligesom hver enkelts livsstil og talestil¹⁹ svarer til hinanden, afspejler måden at tale på undertiden tidsånden, hvis samfundets moral vakler og forfalder til nydelser. Beviset på en hæmningsløs tid er et udartet sprog, hvis det ikke blot optræder hos den ene eller den anden, men er accepteret og gængs. {3} Der kan ikke være én farve i personligheden og en anden i sjælen. Hvis en sjæl er sund, balanceret, alvorlig og behersket, så er også personligheden besindig og nøgtern. En sjæl fuld af fejl påvirker personligheden. Har du ikke lagt mærke til, at når sjælen er slap, slæber man lemmerne af sted og bevæger fødderne dovent? Og hvis den er umandig, viser det

---

18. Hos Cicero (*Tusculanae disputationes* 5, 47) går udsagnet tilbage til Sokrates. Se Platons *Staten* 400d.

19. Vi følger Russells forslag: *dicendi generi*.

bløde sig i selve måden at gå på. Er den ivrig og dristig, er trinene målrettede. Hvis den er ude af sig selv eller - hvad der ligner – er vred, er kroppens bevægelser ophidsede, og man går ikke, men bæres frem. Hvor meget mere tror du ikke den påvirker personligheden, som er fuldstændig blandet med sjælen, formes af den, adlyder den og henter sine retningslinjer fra den?

{4} Hvordan Maecenas levede, er for kendt til, at det skal fortælles – hvordan han spadserede, hvor forfinet han var, hvordan han gerne ville ses, hvor uvillig han var til at skjule sine laster. Jamen, var hans tale ikke lige så sløset, som hans tøj hang løst? Var hans ord ikke lige så mærkværdige som hans manerer, hans følge, hans hus, hans kone? Han havde været en stor personlighed, hvis han havde ledt sine evner ad en mere ret vej, hvis han ikke var veget udenom at blive forstået, hvis ikke hans sproglige stil var så usammenhængende. Derfor vil du se en veltalenhed som en fulderiks, dunkel, flakkende og fuld af friheder. {5} Hvad er værre end ‘en strøm og dens bred med en hårpragt af skove’? Se, hvordan ‘de pløjer flodsengen med både og lægger haverne bag sig ved at vende det lave vand’. Hvad mener du om, at nogen ‘krøller kvindens lokker²⁰ og nipper hende på læberne og sukkende sætter i gang, ligesom skovens beherskere farer rundt med bøjet hals’? ‘Som en uforbederlig bande gennemstøver og tester de husene for måltider og vindunke og tilbringer deres død med håb’. ‘En skytsånd, der næppe er vidne til sin egen festdag’. ‘Eller tråde af tyndt voks og knitrende offermel’. ‘Mor eller hustru klæder arnen på’. {6} Går det ikke straks op for dig, når du læser den slags, at han var sådan en, der altid førte sig frem i byen med løsthængende tunica,²¹ for selv når han optrådte i den fraværende Cæsars²² funktioner, blev underskriften hentet hos en skødesløst klædt mand. Sådan en, der i dommersædet, på talerstolen og i enhver offentlig sammenhæng viste sig med kappen trukket op over hovedet og ørerne udenfor, ligesom rigmandens bortløbne slaver plejer at gøre i mimerne.²³ Sådan en, hvis offentlige følge selv midt i borgerkrigens larm, hvor byen var i oprør og bevæbnet, udgjordes af to eunukker, der dog var mere mænd end ham selv. Sådan en, der giftede sig tusind gange, selv om han kun havde en kone.²⁴ {7} Disse ord, der er så dårligt sat

---

20. Tekststedet er usikkert overleveret. Vi har valgt at følge Harders konjektur *feminae cirros crispat*.

21. Romerske mænd bar bælte om tunicaen.

22. Der menes Augustus.

23. En form for løssluppen farce.

24. Maecenas levede i et stormfuldt ægteskab med Terentia, der efter sigende ustandseligt afviste ham.

sammen, så tilfældigt henkastede og anvendt i modstrid med almindelig praksis, viser, at hans moral var mindst lige så uhørt, forkert og speciel. Man roser ham navnlig for hans mildhed: Han sparede på sværdet, holdt sig fra at udgyde blod og viste alene sin magt gennem sin tøjlesløshed. Men denne sin helt egen fortjeneste ødelagde han selv med sin kunstfærdige, monstrøse sprogstil. Det er klart, at han var svag, ikke blid. {8} Det vil disse knudrede sætninger, det vil det uventede ordvalg, det vil de mærkelige betydninger, der godt nok ofte er storladne, men kraftesløse, når de bliver sagt, gøre tydeligt for enhver. Hans alt for store medgang var steget ham til hovedet, en fejl der undertiden må tilskrives det enkelte menneske, undertiden tidsånden.

{9} Når medgang lader ødselheden brede sig, begynder man først at gå mere op i sit udseende. Dernæst er det boligindretning, man bekymrer sig om. Dernæst er det husene selv, så de bygges ud til størrelser, som var man på landet, så murene stråler af marmor, der er hentet på den anden side af havet, lofterne spættes med guld, og gulvenes glans spejler kassetteloftene. Dernæst overføres overdådigheden til måltiderne, og man søger bifald for det anderledes og for ændringer af den gængse rækkefølge, så desserten bliver forret, og folk får det, de før fik ved ankomsten, når de skal hjem. {10} Når sjælen har vænnet sig til at foragte det, som er traditionelt, og som den finder simpelt, fordi det er almindeligt, søger den også i talen det nye, og snart genindfører og udbreder den gamle og forældede udtryk, snart finder den på og fordrejer helt nye,²⁵ og snart - hvad der for nylig er blevet udbredt - regnes det for elegant med dristige og hyppige metaforer. {11} Der er dem, der snupper meningen af og regner med tilgivelse for det, hvis sætningen hænger og efterlader tilhøreren med en antydning. Der er dem, der holder meningen tilbage og udskyder den. Der er dem, der ikke kommer til at lave en fejl (for det må nødvendigvis ske for den, der forsøger at formulere noget storslået), men som holder af fejlen i sig selv.

Derfor vil der ikke være tvivl om, at hvor som helst du ser, at man holder af forskruet tale, der er moralen også kommet på afveje. Ligesom festernes og tøjets overdådighed er tegn på et sygt samfund, på samme måde viser den sproglige løsagtighed, når den er gennemgående, at sjælene, som ordene udgår fra, også er gået i forfald. {12} Du skal rigtignok ikke undre dig over, at det fordærvede ikke blot tages vel

---

25. Reynolds antager, at teksten er gået i stykker, men vi mener, at håndskrifternes *et ignota ac* giver mening.

imod af kredsen af jævne tilhørere, men også af den mere dannede hob. Togaerne er forskellige, smagen den samme. Der er mere grund til at undre sig over, at man roser ikke blot det lastefulde, men lasterne selv. For det sker igen og igen: Ingen begavelse får succes uden et eller andet, man må bære over med. Tag hvem du vil med et vist navn: Jeg vil sige, hvad hans samtid har tilgivet ham, og hvad den godt har vidst, men set gennem fingre med hos ham. Jeg kan nævne mange for dig, hvis fejl ikke har skadet, men tværtimod gavnet dem. Jeg vil kort sagt nævne for dig nogle af de mest berømte og beundrede, som man tilintetgør, hvis man begynder at rette på dem. Sådan er lasterne blandet op med dyderne, at de vil trække dem med sig ned.

{13} Læg nu dertil, at der ikke findes nogen fast sproglig norm. Samtidens praksis, som jo aldrig bliver længe på samme sted, forandrer den. Mange henter gloser fra andre århundreder, de tolv tavler²⁶ kommer ud af munden på dem. En Gracchus og Crassus og Curio er for dem alt for civiliserede og nye, så de går helt tilbage til Appius og Coruncanius. Andre derimod ender i det simple, når de kun vil have det almindelige og fortærskede. {14} Begge dele er på hver sin måde forkert, i lige så høj grad, ved Gud, som udelukkende at benytte sig af strålende, vellydende og poetiske udtryk og undgå de nødvendige, som hører almindelig sprogbrug til. Både den ene og den anden fejler efter min mening. Den ene er mere forfinet, den anden mere sløset, end godt er. Den første piller endog hår af benene, den anden ikke engang under armene.²⁷

{15} Lad os gå videre til stilen. Hvor mange slags fejl skal jeg her finde til dig? Nogle går ind for en kantet og hård stil; de bryder det op med vilje, hvis noget flyder for behageligt. De vil ikke have en ordfølge uden bump; de anser stilen for mandig og stærk, hvis den rammer øret med ujævnheder. Hos andre er der ikke tale om stil, snarere om rytme, i så høj grad er den inddladende og letflydende. {16} Hvad skal jeg sige om den stil, hvor ordene udskydes og, hvor længe man end venter, knap nok falder på plads i slutningen? Og hvad med den langsomme stil, som kendetegner Ciceros sætningsslutning, nedadflydende og blidt tilbageholdende, der altid ender, som den plejer, med den samme rytme?²⁸

---

26. Den ældste romerske lovsamling.

27. De blev anset for almindelig hygiejne at fjerne hår under armene.

28. Der hentydes til Ciceros anvendelse af rytmiske afrundinger af sætninger eller perioder, såkaldte *clausulae* (jf. brev 100, 7)

Det er ikke blot en fejl i stilen, men også i indholdet,²⁹ hvis det enten er småligt og barnligt eller umoralsk og mere vovet, end anstændigt er, og hvis det er yndigt og alt for sødt, hvis det ender i ingenting og ikke har anden virkning end lyd.

{17} Disse fejl er der en eller anden toneangivende stilist, der indfører, de andre efterligner, og så går det fra den ene til den anden. Sådan gik der, dengang Sallust stod stærkt, nærmest kult i afbrudte sætninger, ord, der faldt før forventet, og uklar kortfattet. L. Arruntius, et sjældent ordentligt menneske, skrev et historisk værk om den puniske krig. Han var sallustianer og en ivrig en af slagsen. Hos Sallust står der 'han gjorde en hær med sølv', dvs. han skaffede den ved at betale. Det verbum fik Arruntius en forkærlighed for; han skrev det på hver eneste side. Et sted skriver han 'de gjorde flugt for vore folk', et andet sted 'syrakusanernes konge Hiero gjorde krig', og igen 'nyhederne gjorde, at panormitanerne overgav sig til romerne.' {18} Jeg har villet give dig en smagsprøve; hele hans bog er spækket med dem. Hvad der hos Sallust var sjældent, forekommer hos ham hyppigt og næsten uafbrudt, og det er der jo en grund til, for Sallust kom på udtrykket, men Arruntius gik efter det. Du kan godt se, hvad der sker, når en fejl bliver et forbillede for nogen. {19} Sallust sagde 'når vandløbene var vinterlige'. I første bog af *Punerkrigen* skriver Arruntius 'pludselig blev vejret vinterligt', på et andet sted, hvor han vil sige, at det var et koldt år, skriver han 'hele året var vinterligt', og endnu et sted 'dernæst sendte han tres lette fragtskibe foruden soldater og hvad der var behov for af søfolk, da nordenvinden blev vinterlig'. Han blev ved med at proppe det ord ind alle vegne. På et sted skriver Sallust 'mens han under borgerkrigen søgte frasagn om at være retfærdig og god'. Arruntius holdt sig ikke tilbage for straks i første bog at fastslå, at der gik umådelige 'frasagn' om Regulus.

{20} Sådanne og lignende fejl, som præger folk, når de efterligner, er ikke tegn på ødselhed eller en fordærvet sjæl. Den slags skal være folks egne og komme fra dem selv, hvoraf man kan få et indtryk af deres affekter. Den vredladne mand taler vredt, den bevægede alt for ophidset, den nydelsessyge kraftløst og flagrende. {21} Sådan ser du jo folk bære sig ad, når de plukker skægget eller tynder det ud, når de barberer sig helt præcist og tæt om læberne, men lader alt det andet stå, når de bruger rejsekapper af upassende farve og gennemsigtig toga, når de kun vil gøre noget, man lægger mærke

---

29. Teksten er tvivlsomt overleveret, og der er sandsynligvis en lakune. Vores oversættelse er et bud på en forståelse af sætningen.

til. De provokerer folk og vender dem mod sig, de er for så vidt ude på at blive skældt ud, bare de bliver set. Sådan er Maecenas' stil og alle de andres, der ikke fejler tilfældigt, men bevidst og med vilje. {22} Det kommer af et stort onde indeni: Når man drikker, slår tungen først knuder på sig selv, når forstanden ikke kan klare mere, er blevet svækket eller helt har givet slip. På samme måde er prosaens fuldskab – for hvad skal man ellers kalde den? - ikke et problem for nogen, medmindre sjælen vakler. Derfor er det sjælen, der skal kureres. Det er fra den, meningerne og ordene udgår, det er fra den, vi får vores holdning, udtryk og måde at gå på. Når sjælen er sund og stærk, er talen også solid, stærk og mandig. Hvis den styrter, følger alt andet med i faldet. {23}

... alle har samme sind, når kongen er uskadt;
uden ham brød de kontrakten.³⁰

Sjælen er vores konge; når den er uskadt, gør alt andet sin pligt, hører efter og adlyder. Når den er bare en lille smule usikker, breder tvivlen sig. Men når sjælen er bukket under for nydelsen, svækkes også dens evner og handlinger, og ethvert forehavende går sløvt og slapt.

{24} Lad mig bruge den sammenligning lidt videre, når jeg nu er begyndt. Vores sjæl er snart konge, snart tyran. Når den som konge har det moralsk rette for øje, sørger den for et godt helbred for den krop, den er blevet betroet, og den befaler den ikke noget skændigt eller usset. Men når den er uregerlig, begærlig og forvænt, skifter den over til det foragtelige og gruelige navn og bliver en tyran. Så tager de uregerlige affekter imod den og trænger sig på. I begyndelsen glæder den sig rigtignok, ligesom folket plejer at gøre, når det til ingen nytte fyldes af rundhændede, men skadelige gaver og svælger i noget, det ikke kan optage.³¹ {25} Når sygdommen mere og mere æder kræfterne op, og lækkerierne trænger ind i marv og ben, bliver sjælen glad ved synet af det, som den på grund af alt for stort begær har gjort sig selv ude af stand til at bruge, og i stedet for egne nydelser betragter den andres og er skaffer for drifterne og tilskuer til det, som den har afskåret sig selv fra ved fråseri. Og det er ikke lige så dejligt at have overflod af nydelser, som det er bittert, at den ikke kan sende hele molevitten gennem svælg og mave, at den ikke kan vælte sig omkring med hele sværmen af trækkerdreng

---

30. Vergils *Georgica* 4, 212-213. Stedet handler om bier, hvis forplantning var ukendt i oldtiden; dronningen opfattedes som en konge.

31. Der hentydes til kejserlige gaveuddelinger, jf. brev 73, 8.

og kvinder, og den sørger over, at en stor del af dens lykke udebliver på grund af kroppens begrænsninger. {26} Mon ikke der er et vanvid her, kære Lucilius, når ingen af os tænker på sig selv som dødelig eller som svag? Ja, ingen af os tænker sig selv som kun ét menneske. Prøv at se på vores køkkener og kokkene, der styrter rundt mellem så mange ildsteder. Synes du, det ser ud til at være en enkelt mave, der laves mad til under så meget larm? Se på vores vinkældre og lagre, der er fulde af mange generationers vinhøst. Synes du, det ser ud til at være en enkelt mave, man gemmer vin for fra så mange årgange og regioner? Se alle de egne, hvor jorden vendes, de mange tusinde bønder, der pløjer og graver. Synes du, det ser ud til at være en enkelt mave, man sår til både på Sicilien og i Afrika? {27} Vi vil blive sunde og vores begær begrænset, hvis hver enkelt tæller sig selv, måler sin krop og er klar over, at han hverken kan gabe over meget eller gøre det længe. Dog vil intet gavne dig lige så meget med hensyn til mådehold i alting som en ofte gentagen overvejelse over, hvor kort og usikker livstiden er. Hvad du end gør, hav døden in mente.

Hav det godt.

Brev 115

{1} Jeg vil ikke have, du bekymrer dig alt for meget om ordvalg og sætningsopbygning, kære Lucilius. Jeg har større ting, du skal være optaget af. Spørg, hvad du skal skrive, ikke hvordan, og det ikke for at du skal skrive det, men for at du skal forstå det og i højere grad anvende det, du forstår, på dig selv og så at sige vise det. {2} Hver gang du møder en, hvis fremstilling er omhyggelig og poleret, skal du vide, at hans sjæl på samme måde er optaget af småting. Den store personlighed taler mere frit og ubekymret. Alt, hvad han siger, har præg af troværdighed mere end af sproglig omhu. Du kender de unge mænd med sirlige frisurer og glinsende hår og skæg, elegante fra top til tå. Forvent ikke noget kraftfyldt eller fast fra deres side. Talen er sjælens dragt. Hvis den er friseret, sminket og kunstfærdig, viser den, at sjælen ikke er oprigtig, men mangler styrke. Smagfulde formuleringer passer sig ikke for en mand.

{3} Hvis vi havde mulighed for at betragte den gode mands sjæl, hvilket smukt, hvilket helligt og af storhed og mildhed funklende ansigt vi ville se! Retfærdighed, mod, selvbeherskelse og klogskab ville stråle om kap! Ud over dem ville mådehold, afholdenhed og udholdenhed og gavmildhed og mildhed og, hvor utroligt det end er, den

hos mennesket sjældne menneskelighed udgyde sin glans over ansigtet. I guder, hvor meget skønhed, hvor meget tyngde og alvor ville forudseenhed koblet med elegance og det mest fremragende af det hele, sjælelig storhed, da føje til! Hvor stor myndighed, men også godhed ville der være i det. Ingen ville kalde det værd at elske uden også at kalde det værd at ære. {4} Hvis nogen ser det ansigt, der er mere ophøjet og strålende, end man normalt ser i menneskenes verden, tror du så ikke, han ville blive lamslået som ved mødet med en guddom, standse op og tavs bede om, at det havde været tilladeligt at se det, men derpå lokket af det venlige ansigtsudtryk træde frem og tilbede og bønfalde det. Efter lang tids betragtning af dette helt usædvanlige ansigt, som er ude over den målestok, man plejer at se blandt os mennesker, og hvis øjne udtrykker noget mildt, men ikke desto mindre brænder med en kraftig ild, tror du da ikke, han så med frygt og bæven ville udtale denne sætning fra vores Vergil:

{5} hvad må jeg kalde dig, pige? Dit ansigt ligner jo ingen
dødeligs, røsten ej heller ...

Hvem du end er, vær os god! Og hjælp os i vore trængsler!³²

Dyden vil komme og hjælpe, hvis vi vil dyrke den. Men hun dyrkes ikke ved at nedhugge fede tyre eller skænke guld og sølv eller øse penge i skatkamre, men ved at have en gudfrygtig og retskaffen vilje. {6} Der er ingen, siger jeg, der ikke ville brænde af kærlighed til dyden, hvis det tilfaldt os at se den. Nu er der nemlig meget, der står i vejen og enten blænder vores syn med for stor glans eller hæmmer det med mørke. Synssansen kan renses og skærpes med visse medikamenter, og hvis vi på samme måde vil gøre sjælens syn fri for hindringer, vil vi kunne se dyden, selv om den er begravet i en krop, selv om fattigdom står imod, selv om usle kår og vanry står i vejen. {7} Vi vil se dens skønhed, siger jeg, selv om den er dækket af snavs. På den anden side vil vi ligeledes se den forpinte sjæls slethed og sløvhed, selv om al glansen fra strålende rigdomme står imellem, og betragteren rammes af det falske lys fra snart ærestitler, snart stor magt.

{8} Da vil vi kunne forstå, hvor foragtelige ting vi beundrer, akkurat ligesom børn, for hvem ethvert stykke legetøj har værdi. De foretrækker halskæder købt for småpenge frem for både forældre og deres søskende. Den eneste forskel på dem og os,

---

32. Vergils *Aeneide* 1, 327-8 og 330. Oversat af Otto Steen Due, Centrum 1996

som Ariston siger, er altså, at vi, fordi vores galskab drejer sig om malerier og statuer, er tåbelige på en dyrere måde. Børnene finder glæde ved glatte brogede sten, de finder på stranden, vi ved årerne i enorme søjler, hvad enten de er hentet fra Ægyptens sand eller øde egne i Afrika og bærer en søjlegang eller en spisesal, der kan rumme et helt folk. {9} Vi beundrer vægge beklædt med tyndt marmor, skønt vi ved, hvad det er for noget, der holdes skjult. Vi narrer vores øjne, og når vi dækker vores lofter med guld, gør vi så andet end at glæde os over et bedrag? Vi ved jo godt, at der er grimme træbjælker skjult under det guld. Og det er ikke kun på vægge og kassettelofter, vi sætter et tyndt lag pynt. Du ser de fornemme herrer skride frem; deres lykke er udstafferet. Se efter, og du vil forstå, hvor meget ondt der gemmer sig under den tynde hinde af værdighed. {10} Siden selve det, der optager så mange embedsmænd og dommere, og som skaber embedsmænd og dommere, pengene, er kommet til ære og værdighed, er tingenes sande værdi blegnet, og vi er blevet skiftevis sælgere og til salg og spørger ikke, hvordan noget er, men hvor meget det koster. Vi er gudfrygtige mod betaling og ugudelige mod betaling, og vi følger det moralsk gode, så længe der er håb knyttet til det, men er parate til at gå over til det modsatte, hvis forbrydelser stiller mere i udsigt. {11} Beundringen for guld og sølv har vores forældre skabt hos os, og fordi det blev indgydt i os i en spæd alder, sidder begæret dybt i os og er vokset sammen med os. Derfor er alle mennesker, hvor uenige de end er, dog enige om dette: Det er det, de ser op til, det de ønsker for deres nærmeste, det de skænker til guderne, som om det er det ypperste af alt menneskeligt, når de vil vise deres taknemmelighed. Til sidst er vi i vores måde at være på kommet dertil, at fattigdom regnes som et skældsord og en fornærmelse, bliver set ned på af de rige og er forhadet af de fattige.

{12} Dertil kommer digternes værker, som opildner vores affekter, og hvori rigdom prises som livets eneste smykke og pryd. De mener ikke, de udødelige guder hverken kan skænke eller eje noget bedre.

{13}Himmelhøjt rejser sig Solens palads på svævende søjler,
stråler af funkende guld.

Se nu hans vogn:

Gylden var akslen og stjerten af guld, og gylden var fælgens

krumning om hjulenes kant, af sølv var egerens stjerne;³³

Endelig kalder de den tidsalder gylden, som de ønsker at fremstille som den bedste.
{14} Heller ikke hos de græske tragikere skorter det på dem, der ombytter uskyld, sundhed og godt ry med fortjeneste.

Kald du mig bare ond – du ved jo, jeg er rig.

Vi spørger ‘Er han rig?’, og ikke ‘Er han god?’

Hvortil, hvorfra? Nej, folk vil vide, hvad du har.

Enhver er li ‘så meget værd som det, han har.

Hvad er det mon en skam at eje? Ingenting!

Jeg ønsker mig et liv som rig, som fattig død.

En mand dør godt midt i at stryge en gevinst.³⁴

Det bedste, der er sket for men ‘sker, det er penge.

For selv en kærlig mor, et barn med charme eller en far med position er ikke helt det samme.

Hvis Venus blinker li ‘så sødt, forstår man godt, hun skaber kærlighed hos både gud og mand.³⁵

{15} Da de sidste vers var blevet udtalt i Euripides’ tragedie, rejste alle tilskuere sig med ét for at kassere skuespilleren og hans vers, indtil Euripides sprang frem iblandt dem og bad dem vente og se, hvordan det gik guldets beundrer i den sidste ende. I dette drama led Bellerofontes den straf, enhver lider i sit. {16} Ingen griskhed er nemlig uden straf, selv om den er straf nok i sig selv. Hvor mange tårer, hvor mange anstrengelser kræver den ikke! Hvor ulykkelig er den griske ikke, når han mangler noget, hvor ulykkelig når han har erhvervet sig det! Læg dertil de daglige bekymringer, som plager enhver alt efter, hvad han har. Det er en større pinsel at have penge end at jage dem. Hvor meget sukker man ikke over tab, som både rammer hårdt og virker større, end de er. Kort sagt: For at tilfældet ikke skal tage noget fra en, er alt, hvad man

---

33. Ovid *Metamorfoserne* 2, 1-2 & 2, 107-108, oversat af Otto Steen Due, Gyldendal 2005.

34. Citat på latin fra ukendt græsk tragedie.

35. Muligvis fragment fra Euripides’ tragedie *Danaë*, selv om Seneca omtaler det som et citat fra Euripides’ *Bellerofontes*.

ikke får, et tab. {17} 'Men folk kalder både den rige for lykkelig og ønsker at opnå lige så meget, som han har.' Det går jeg med til. Hvor jeg så vil hen? Synes du da selv, man kan have det værre end at være både ulykkelig og misundt? Gid de, der ønsker sig rigdom, først rådslog med de rige! Gid de, der søger embeder, rådslog med de ambitiøse og dem, der har nået den højeste rang! Så havde de sandelig ændret deres ønsker, så meget mere som de andre i mellemtiden fatter nye og fordømmer deres tidligere ønsker. Ingen er nemlig tilfreds med sin egen lykke, heller ikke selv om den er kommet med lynets hast. De klager både over deres beslutninger og deres held og foretrækker altid det, de har lagt bag sig.

{18} Filosofien vil derfor give dig dette, og der er efter min mening ikke noget større: At du aldrig vil være utilfreds med dig selv. Det er ikke smukt sammenføjede ord og en let flydende fremstilling, der fører til denne faste lykke, som intet uvejr kan rokke. Lad ordene flyde, som de vil, blot sjælen er i balance, stor og fri af andres meninger. Så hviler den i sig selv netop på grund af det, andre vil undgå, og sjælen måler sin fremgang på sin livsførelse og antager, at dens viden er lige så stor som fraværet af begær og frygt.

Hav det godt.

Brev 116

{1} Man stiller ofte det spørgsmål, hvad der er bedst: At begrænse affekterne eller helt at være fri af dem. Inden for vores skole afviser man dem fuldstændigt, men peripatetikerne lægger bare en dæmper på dem. Jeg kan for mit vedkommende ikke se, hvordan det kan være sundt eller gavnligt med en lille smule sygdom. Bare rolig, jeg tager ikke noget af det fra dig, som du ikke vil give afkald på. Jeg vil vise mig medgørlig og imødekommende, hvis der er noget, du stræber efter, og som du mener er livsvigtigt, nyttigt eller behageligt. Det er lasten, jeg vil til livs. Det kan godt være, jeg forbyder dig at begære, men jeg giver dig lov til at ønske, for at du kan gå videre, blot uden frygt og med større bevidsthed, og for at du i højere grad kan mærke nydelsen i sig selv. Den vil du naturligvis få mere af, hvis du er herre over den, end hvis du er dens slave.

{2} Du siger: 'Men det er naturligt, at jeg pines af savnet af en ven. Acceptér tårer, når de falder med så stor ret. Det er naturligt at blive påvirket af andres mening om en og at blive trist af modgang. Hvorfor vil du ikke tillade det ellers så moralsk rigtige at frygte et dårligt ry?' Der er ingen last, der ikke forsvares, ingen, som ikke i begyndelsen er beskeden og let at holde nede, men fra det breder den sig vidt omkring. Du vil ikke få den til at høre op, hvis du først lader den begynde. {3} Enhver affekt er i begyndelsen kraftesløs, men tager derefter til i fart og samler kræfter på sin vej frem. Det er lettere at udelukke den end at lukke den ud. Hvem benægter, at enhver affekt har en så at sige naturlig oprindelse. Naturen har givet os omsorg for os selv, men giver man for meget efter for den, bliver det en last. Naturen har føjet nydelse til visse nødvendige behov, ikke for at nydelsen skal være målet, men for at vi med nydelsen får mere lyst til det, vi ikke kan leve uden. Kommer nydelsen i egen ret, bliver det ødselhed. Vi skal standse affekterne, når de vil ind, for de er lettere at afvise end at udvise. {4} Du siger: 'Giv os lov til at føle smerte til en vis grad, til at frygte til en vis grad. Men dette 'til en vis grad' forlænges og standser ikke der, hvor man vil. Den viise kan trygt passe på sig selv uden at være bekymret, og han standser sine tårer og sin glæde, hvor han vil. Men fordi det ikke er let for os andre at holde op, er det bedst slet ikke at begynde.

{5} Jeg synes, det var et elegant svar, Panaitios gav den unge mand, der spurgte, om den viise ville blive forelsket. Han sagde: 'Vi vil se på den viise senere, men hvad angår dig og mig, som endnu langt fra er viise, bør vi ikke udsætte os for at ende i en tilstand, der er så urolig og hæmningsløs, i en andens magt og ødelæggende for ens selvrespekt. Hvis det går godt, pirres vi af forelskelsens mildhed, og hvis den lader os i stikken, opildnes vi af dens arrogance. Den lette forelskelse skader os lige så meget som den svære. Vi fanges af den lette og kæmper med den svære. Lad os derfor i bevidsthed om vores svaghed holde os i ro og hverken overlade vores ubefæstede sjæl til vin, skønhed, smiger eller andet, der lokker os blidt.' {6} Det, Panaitios svarede på spørgsmålet om forelskelse, siger jeg om alle affekter. Lad os af al magt holde os fra den glidebane. Selv på det tørre kan vi knap nok stå fast.

{7} Her vil du imødegå mig med den gængse kritik af stoikerne: 'I lover alt for meget, I giver alt for hårde leveregler. Vi er bare mennesker; vi kan ikke nægte os selv alting. Vi kommer til at føle smerte, men kun lidt, at begære, men med måde, og at blive vrede, men også at kunne formildes.' {8} Ved du, hvorfor vi ikke kan? Fordi vi ikke

tror, vi kan? Nej ved Gud, det drejer sig om noget helt andet. Fordi vi elsker vores fejl, forsvarer vi dem, og vi vil hellere undskylde dem end undvære dem. Naturen har givet mennesket styrke nok, hvis vi bruger den, hvis vi samler vores kræfter og sætter dem fuldt og helt ind for os selv, i hvert fald ikke imod os selv. Det handler om manglende vilje, men vi undskylder os med manglende evne.
Hav det godt.

Brev 117

{1} Det er et stort arbejde, du pålægger mig, og uafvidende udsætter du mig for en stor og besværlig konflikt ved at bringe sådanne spidsfindigheder på bane. Jeg kan jo hverken erklære mig uenig med min skole med dens velvilje i behold eller erklære mig enig med min samvittighed i behold. Du spørger, om det passer, at stoikerne mener, at visdommen er et gode, men at det ikke er et gode at være viis. Først vil jeg fremstille stoikernes syn, derefter vil jeg vove at sige min egen mening.

{2} Stoikerne mener, at det gode er et legeme, for det gode handler, og alt, hvad der handler, er et legeme. Det, der er godt, gavner, men det er nødvendigt for at gavne, at man handler. Hvis det handler, er det et legeme. De siger, visdommen er et gode. Deraf følger, at man med nødvendighed må hævde, at den er legemlig. {3} Men de mener ikke, der gælder det samme for det at være viis. Det er ikke legemligt, men en kvalitet ved noget andet, nemlig visdommen. Derfor hverken handler eller gavner det. 'Hvad beha'r?', siger man, 'siger vi ikke, at det er et gode at være viis?' Det siger vi, fordi vi mener det, som det beror på, nemlig visdommen i sig selv.

{4} Hør først, hvad andre svarer dem, før jeg går i gang med at være uenig og overveje det modsatte. 'På den måde,' siger de, 'er det heller ikke et gode at leve lykkeligt. Hvordan man end vender og drejer det, må man svare, at det lykkelige liv er et gode, men det at leve lykkeligt er ikke et gode'. {5} Yderligere indvender man også dette mod os stoikere: 'I vil være viise, altså er det at være viis noget, man bør stræbe efter, men hvis noget bør efterstræbes, er det et gode'. Vi stoikere tvinges til at gøre vold på ordene og sætte en stavelse ind i ordet *expetere* [at stræbe efter], selv om vores sprog

ikke tillader, at det sættes ind.³⁶ Jeg vil nu alligevel gøre det, hvis du er med på det. ‘Man bør’, siger de, ‘efterstræbe, hvad der er godt, men det efterstræbelsesværdige [*expetibile*] er det, som tilfalder os, når vi har opnået det gode. Det søges ikke som et gode, men kommer til sammen med det gode, man har søgt’.

{6} Jeg er ikke enig og vurderer, at stoikerne er endt her, fordi de allerede er bundet af et styrende princip, og de ikke har lov til at ændre på formlen. Vi plejer at lægge stor vægt på almindelige menneskers antagelser, og hos os regnes det for et bevis på, at noget er sandt, at alle mener det. For eksempel drager vi blandt andet den slutning, at der eksisterer guder, fordi alle har en mening om guder indlagt i sig, og der ikke findes noget folk, der er så blottet for love og moral, at de ikke tror på en eller anden form for guder. Når vi diskuterer sjælenes udødelighed, betyder det ikke så lidt for os, at mennesker er enige om enten at frygte eller dyrke underverdenen. Jeg støtter mig på denne almindelige overbevisning: Du vil ikke finde nogen, der ikke tænker, at både visdommen og det at være viis er et gode.

{7} Jeg vil ikke gøre, hvad besejrede gladiatorer plejer, nemlig appellere til publikum. Lad os kæmpe med vores egne våben. Det, der sker for nogen, er det uden for den, det sker for, eller indeholdt i vedkommende? Hvis det er indeholdt i den, det sker for, er det lige så meget et legeme som den, det sker for. Intet kan jo ske uden berøring, men det, der berører noget, er et legeme. Intet kan ske uden handling, men det, der handler, er et legeme. Hvis det er udenfor, har det fjernet sig, efter at det er sket, men hvad der fjerner sig, kan bevæge sig, og hvad der kan bevæge sig, er et legeme. {8} Du håber, jeg vil påstå, at der ingen forskel er mellem et løb og at løbe, ingen forskel mellem varme og at være varm, ingen forskel mellem lys og at lyse. Jeg går med til, der er forskel, men de er jo ikke modsætninger. Hvis helbredet er uden betydning,³⁷ så er det også uden betydning at være ved godt helbred. Hvis skønhed er uden betydning, er det også uden betydning at være smuk. Hvis retfærdighed er et gode, er det også et gode at være retfærdig. Hvis slethed er et onde, er det også et onde at være slet, akkurat ligesom hvis øjenbetændelse er et onde, så er det ved Gud også et onde at have øjenbetændelse. Du skal være klar over, at det ene ikke kan eksistere uden det andet. Den, der har visdom, er viis; den viise har visdom. Man kan ikke være i tvivl

---

36. Seneca har af det latinske verbum *expetere* (at efterstræbe) dannet et nyt ord, et adjektiv, ved at indføje stavelsen *-bil-*, der betegner mulighed.

37. Den filosofiske term er *adiaforon*.

om, at det ene er som det andet, og derfor er der dem, der mener, at de to ting er et og det samme. {9} Men jeg vil gerne overveje, når nu alting enten er ondt, godt eller uden betydning, hvor det at være viis så hører til. De hævder, det ikke er et gode, og det er i hvert fald ikke noget onde; følgelig ligger det i midten. Vi kalder det 'mellemtig' og 'uden betydning', det der lige så godt kan tilfalde den slette som den gode, fx. penge, skønhed eller adelstand. Det at være viis kan kun tilfalde den gode, altså er det ikke uden betydning. Men det er heller ikke et onde, for det kan ikke tilfalde den slette, altså er det et gode. Hvad kun den gode har, er et gode. At være viis har kun den gode, altså er det et gode. {10} 'Men', indvender man, 'det lægger sig til visdommen'. Men det, du kalder 'at være viis', forårsager det visdommen eller er det genstand for visdommen? Hvad enten det forårsager eller er genstand for visdom, er det i alle tilfælde et legeme. For både det, der forårsages og forårsager, er et legeme. Hvis det er et legeme, er det et gode, for det eneste, det ellers ville mangle i at være et gode, var, at det var ikke-legemligt.

{11} Peripatetikernes synspunkt er, at der ikke er forskel på visdommen og det at være viis, eftersom begge størrelser er indeholdt i hinanden. Mener du da, at nogen som helst anden end den, der har visdom, er viis? Eller tænker du ikke, at hvem som helst, der er viis, også har visdom? {12} De gamle dialektikere³⁸ skelnede mellem de to. Fra dem er den skelnen gået videre til stoikerne. Jeg skal forklare, hvad den går ud på. En mark er én ting, at eje en mark er noget andet, hvad ellers? For at eje marken vedrører ejeren, ikke marken. På samme måde er visdommen én ting og det at være viis noget andet. Jeg tænker, du vil gå med til, at der er de to størrelser: det, der ejes, og den, der ejer. Visdommen ejes, den, der er viis, ejer den. Visdom er et sind, der er fuldkomment og ført frem til det højeste og bedste; det er nemlig livskunst. Men hvad er det at være viis? Jeg kan ikke svare 'et fuldkomment sind', men det, som tilfalder den, der ejer et fuldkomment sind. Således er det gode sind det ene, men det så at sige at have det gode sind det andet.

{13} Man siger: 'Der er former for legemer, som fx et menneske eller en hest. I anden række følger bevægelser i sindet, der udsiger noget om legemerne. De har en egen karakter, adskilt fra legemerne, som fx jeg ser Cato gå omkring. Synssansen viser det, sindet tilslutter sig. Legemet er det, som jeg ser, og som jeg retter både øjne og

---

38. Platons akademiske skole.

opmærksomhed mod. Så siger jeg: Cato går omkring. Det er ikke et legeme, siger man, 'som jeg taler om nu, men noget, der siges om legemet, det nogle kalder en sætning, andre et udsagn, andre en påstand. Så når vi siger "visdom", forstår vi noget legemligt, men når vi siger "er viis", taler vi om et legeme. Men der er stor forskel på, om du nævner noget eller taler om det.'

{14} Lad os lige for nu antage, at der er de to størrelser (for jeg udtaler endnu ikke, hvad jeg selv synes). Hvad forhindrer det i at være noget andet og dog et gode? Jeg sagde for lidt siden, at en mark er én ting, at eje den noget andet. Naturligvis. Den, der ejer, og det, der ejes, er af hver sin beskaffenhed. Jorden ejes, ejeren er et menneske. Men i det, som det her drejer sig om, er begge af samme natur, både den, der har visdom og visdommen selv. {15} Der er jo i eksemplet forskel på det, der ejes, og den, der ejer, men her er det samme slags, både det, der ejes, og den, der ejer. Marken besiddes i kraft af loven, visdommen i kraft af naturen. Marken kan sælges og overdrages til en anden, men visdommen forlader ikke sin ejer. Man skal altså ikke sammenligne indbyrdes forskellige ting.

Jeg var ved at sige, at der er to størrelser, og de begge er et gode, sådan som visdommen og den viise er to ting, og du går med til, at begge er et gode. På samme måde, som der intet er i vejen for, at både visdommen og den, der har visdommen, er et gode, sådan er der intet i vejen for, at visdommen er et gode og det at have den, dvs. at være viis, er et gode. {16} Jeg ønsker visdommen af den grund, at jeg vil være viis. Hvad så? Er det ikke et gode, det, der er betingelsen for dette gode? I hævder jo med sikkerhed, at man ikke skal tage imod visdommen, hvis den gives uden praksis. Men hvad er visdommens praksis? At være viis. Det er det dyrebareste i den, og tager man det væk, er den overflødig. Hvis lidelse er ondt, er det et onde at lide, lige netop fordi det ikke er ondt, hvis du fjerner konsekvenserne. Visdommen er det fuldkomne sinds tilstand, at være viis er det fuldkomne sinds praksis. Hvordan kan det at praktisere, hvad der uden praksis ikke er et gode, ikke være et gode? {17} Jeg spørger dig, om visdommen skal efterstræbes. Det bekræfter du. Jeg spørger, om visdommens praksis skal efterstræbes. Det bekræfter du. Du siger, at du ikke vil have den, hvis du bliver forhindret i at praktisere den. Det, der skal efterstræbes, er et gode. At være viis er visdommens praksis, ligesom veltalenhedens er at tale godt, og øjnenes er at se. Altså er det at være viis visdommens praksis, og visdommens praksis skal efterstræbes; at være viis skal altså efterstræbes. Hvis det skal efterstræbes, er det et gode.

{18} En gang imellem bebrejder jeg mig selv, at jeg kommer til at ligne de andre, når jeg for at gå imod dem spilder en masse ord på indlysende sandheder. Hvem kan da være i tvivl om, at hvis hede er et onde, så er det også et onde at være ophedet? At hvis kulde er et onde, er det et onde at have det koldt? At hvis livet er et gode, så er det at leve det også? Alle disse ting er rundt om visdommen, men ikke inde i den, men vi skal jo selv opholde os i den. {19} Selv hvis man har lyst til at komme lidt ud, rummer visdommen rige og vidtstrakte muligheder. Lad os undersøge gudernes natur, hvad der holder himmellegemerne i gang, disse stjernebaner, der er så forskellige, om menneskelivet følger deres bevægelser, om der går en impuls fra dem til alle menneskers kroppe og sjæle, hvorvidt også det, der kaldes tilfældigt, er underlagt bestemte love, og intet i denne verden udspiller sig spontant og regelfrit. Med de spørgsmål er vi kommet væk fra dannelsen af god moral, men de letter sjælen og løfter den på højde med emnerne. Det, vi talte om lige før, formindsker den derimod og trykker den ned, gør den ikke skarpere, som man tror, men svækker den. {20} For Guds skyld, vores kræfter er nødvendige og skal bruges på større og bedre sager. Skal vi slide dem op på noget, som vi ikke ved om er forkert, men helt sikkert er unyttigt? Hvad vil det gavne mig at vide, om der er forskel på visdom og at være viis? Hvad vil det gavne mig at vide, at det ene er et gode, det andet ikke? Jeg vil tage chancen og spille hasard med det spørgsmål. Dig tilfaldt visdommen, mig det at være viis. Men vi vil være lige.

{21} Du skal hellere vise mig den vej, jeg skal gå for at komme derhen. Sig, hvad jeg skal undgå, hvad jeg skal efterstræbe, med hvilke studier jeg skal styrke min vaklende sjæl, hvordan jeg skal afværge det, som rammer mig fra siden og fører mig på afveje, hvordan jeg kan være på højde med alle ulykkerne, hvordan jeg kan komme mig over de slag, jeg har fået, og dem, jeg selv er skyld i. Lær mig, hvordan jeg kan bære modgang uden selv at sukke og medgang uden at få andre til det, hvordan jeg ikke behøver at vente på det sidste og uundgåelige, men selv kan flygte, når jeg vil. {22} Intet forekommer mig skændigere end at ønske døden. For hvis du vil leve, hvorfor ønsker du så at dø? Men hvis du ikke vil, hvorfor beder du så guderne om, hvad de gav dig allerede ved fødslen? For at du på et eller andet tidspunkt skal dø, endda mod din vilje, er givet; hvornår du vil, er op til dig. Det ene er uundgåeligt, det andet et valg. {23} Jeg har inden for de sidste dage læst den mest forkastelige indledning af en mand, der ved Gud ellers er velformuleret: 'Lad mig da dø så snart som muligt'. Vanvittige menneske, du ønsker noget, du allerede har. 'Lad mig da dø så snart som muligt'. Måske er du i løbet

af den sætning blevet en olding. Hvad venter du på? Ingen holder dig tilbage. Slip væk på den måde, du vil. Vælg dig hvilket som helst naturligt element, som du kan få til at give dig en udgang. Og det er jo naturligvis de selvsamme elementer, som denne verden styres af. Vand, jord, luft, alt det er lige så vel grunde til livet som veje til døden. {24} 'Lad mig da dø så snart som muligt'. Hvad er det, du vil være 'så snart som muligt'? Hvilken dag sætter du for det? Det kan ske hurtigere, end du ønsker det. Kun en tåbe siger sådan og angler efter medlidenhed med sådan en forbandelse. Den, der ønsker at dø, vil ikke. Bed guderne om liv og godt helbred. Hvis du er ude efter at dø, så er fordelene ved døden, at du holder op med at ønske.

{25} Kære Lucilius, lad os beskæftige os med det og forme sjælen med de spørgsmål. Det er det, der er visdom, det er at være viis, frem for at hidse sig op over de mest indholdsløse detaljer i tomme diskussioner. Der er så mange spørgsmål, tilfældet har stillet dig, og du har ikke svaret på dem endnu. Driver du gæk med mig? Hvor dumt er det ikke at fægte i luften, når du har fået tegnet til kamp? Fjern disse træningsvåben, der er brug for de rigtige. Fortæl mig, hvordan sjælen kan undgå at blive rystet af sorg og frygt, hvordan jeg kan slippe denne byrde af hemmelige lyster. Der skal handles. {26} 'Visdom er et gode, at være viis er ikke et gode'. På den måde sker det, at vi nægtes at være viise, at hele studieindsatsen latterliggøres som en beskæftigelse med ligegyldigheder.

Hvad ville du sige til, at man også diskuterer, om den fremtidige visdom er et gode? Hvad tvivl er der da om, spørger jeg, at kornlagrene ikke kan mærke den kommende høst, eller at man som barn med de kræfter og den styrke, man har, ikke kan danne sig en opfattelse af sin egen kommende ungdom? Den syge har i mellemtiden ikke gavn af en sundhed, der skal komme, lige så lidt som den, der løber og kæmper, får kræfter af et hvil, der følger flere måneder efter. {27} Hvem er ikke klar over, at det, der er fremtidigt, ikke kan være et gode lige præcis, fordi det er fremtidigt? For det, der er et gode, gavner umiddelbart. Hvis ikke det er nærværende, kan det ikke gavne. Hvis det ikke gavner, er det ikke et gode. Hvis det gavner, er det der allerede. Jeg vil blive viis. Det bliver et gode, når det sker; indtil da er det det ikke. Om alting gælder, at det skal eksistere, før vi kan sige, hvordan det er. {28} Hvordan, spørger jeg, kan det, der endnu ikke findes, allerede være et gode? Er der et bedre bevis for, at noget ikke findes, end hvis jeg siger 'det er fremtidigt'? Det er åbenlyst, at det, der skal komme, endnu ikke er kommet. Foråret er på vej. Så ved jeg, at det er vinter nu. Sommeren er på vej. Så ved

jeg, at det ikke er sommer. Det stærkeste bevis på, at noget endnu ikke er, er, at det er fremtidigt. {29} Jeg vil blive viis, håber jeg, men indtil da er jeg det ikke. Hvis jeg besad det fremtidige gode, var jeg allerede fri for dette onde. Engang bliver jeg viis. Herudfra kan du forstå, at jeg endnu ikke er det. Jeg kan ikke på samme tid både være i det fremtidige gode og i det nuværende onde. De to størrelser går ikke sammen, og det onde og det gode er ikke på samme tid hos den samme person.

{30} Lad os haste forbi de ligegyldige småting og skynde os til det, der vil bringe os hjælp. Den, der bekymret tilkaldt en jordemoder til sin fødende datter, læser ikke først bekendtgørelse og program for kommende lege igennem. Den, der styrter hen til sit brændende hus, kaster ikke først et blik på spillebrættet for at finde ud af, hvordan en blokeret brik kan flyttes. {31} Men der kommer jo ved Gud meldinger fra alle sider til dig, både om brand i huset, børn i fare, belejring af fædrelandet og plyndring af ejendom. Læg dertil skibbrud, jordskælv og hvad der ellers er at frygte. Midt i alt det, har du da tid til noget, der bare er underholdning for tanken? Spørger du om forskellen på visdom og det at være viis? Binder og løser du den slags knuder med så store trusler hængende over hovedet? {32} Naturen har ikke givet os så velvilligt og rigeligt med tid, at vi har lov til at lade noget af den gå til spilde. Se nu godt efter, hvor meget der forsvinder for selv de mest forsigtige. Vores eget helbred stjæler noget tid og familiens noget andet. Noget lægger de nødvendige forretninger beslag på, andet offentlige sager. Vi deler livet med søvnen. Tiden er begrænset og flygtig og river os med sig. Hvad glæde har vi af at smide det meste af den væk til ingen verdens nytte? {33} Læg nu dertil, at sjælen har vænnet sig til at sørge for sin underholdning frem for sin sundhed og har gjort filosofien til tidsfordriv, skønt den er førstehjælp.

Hvad forskellen er på visdom og det at være viis, ved jeg ikke. Jeg ved, at jeg er ligeglad med, om jeg ved det eller ej. Sig mig: Når jeg engang får lært, hvad forskellen er på visdom og det at være viis, er jeg det så? Hvorfor fastholder du mig snarere blandt visdommens ord end blandt dens handlinger? Gør mig stærkere, gør mig tryggere, få mig til at hamle op med tilfældet, ja overvinde det. Jeg kan jo overvinde det, hvis jeg sætter alt det, jeg lærer, ind på det.

Hav det godt.